

Inhoudsopgave

Voorwoord	13
1 HET ONDERZOEK	
1.1 Inleiding	15
1.2 De casus	15
1.2.1 De afbakening in de tijd en in plaats	17
1.2.2 Literatuur	18
1.2.3 Het archiefmateriaal	20
1.2.4 De opbouw van het onderzoek	21
2 MIDDELEEUEWSE ARMENZORG EN VREEMDELINGEN- EN ZIEKENZORG	
2.1 Inleiding	25
2.2 De vroege vormen van armenzorg	25
2.3 Middeleeuwse armoede, enkele begripsvormingen	26
2.4 De zorg voor armen en andere hulpbehoevenden in de middeleeuwen	28
2.4.1 De aalmoezenleer van de scholastici	28
2.4.2 ‘Transitie’ via humanistische ideeën naar sociale politiek	32
2.4.2.1 Vives als pleitbezorger	32
2.5 Institutionele armenzorg in de late middeleeuwen in de Zuidelijke Nederlanden	35
2.5.1 Tafels van de Heilige Geest	36
2.5.1.1 Conclusie	39
2.5.2 Gasthuizen en enkele andere verzorgingsinstellingen	39
2.5.2.1 Conclusie	40
2.6 Impressie van de institutionele armen- en ziekenzorg in de Noordelijke Nederlanden	41
2.7 Samenvatting middeleeuwse armen- en ziekenzorg	44
3 ASPECTEN VAN DE MONETARISERING VAN DE SAMENLEVING	
3.1 Inleiding	47
3.2 Monetarisering en commerciële expansie	49
3.3 Het middeleeuwse begrip geld	51
3.3.1 De monetaire begrippen klinkende munt en rekenmunt en het rekenkundige begrip rekeneenheid	52
3.3.1.1 Klinkende munt	53
3.3.1.2 Rekenmunt	53
3.3.1.3 Rekeneenheid	54
3.3.2 Huidige groepering van rekenmunten	55
3.3.3 Samenhang monetaire begrippen, een poging tot ordening	56
3.3.4 Terug naar de definitie van de rekenmunt	58
3.4 Muntverzwakking	59

3.5	Renteproblematiek, leer en praktijk	66
3.5.1	De constitutieve rente	70
3.5.2	De lijfrente	72
3.6	Het functioneren van de vermogensmarkt in de middeleeuwen	73
3.7	De overdracht van onroerend goed in de middeleeuwen	76
3.8	Samenvatting aspecten monetarisering	78
4	CASUS EN LOCATIE	
4.1	Inleiding	81
4.2	Casus	81
4.3	De stad in Brabant	82
4.4	Grave en het Land van Cuijk	84
4.4.1	Het gebied onder verschillende heren	84
4.4.2	Het territorium in de late middeleeuwen	87
4.4.3	Grave	87
4.4.4	Het platteland rond Grave	92
4.4.5	Maatschappelijke groeperingen, een fragmentarische indruk	94
4.4.6	De trek van het platteland naar de stad	98
4.5	Kerkelijk kader	99
4.6	Samenvatting casus en locatie	101
5	HET ONTSTAAN EN DE VORMING VAN GROOTSCHALIGE ARMENVERMOGENS IN GRAVE	
5.1	Inleiding	103
5.2	Het ontstaan van grootschalige armeninstellingen in Grave	104
5.2.1	Godshuis, gasthuis, geesthuis	105
5.2.2	Het Sint-Catharinagasthuis	106
5.2.2.1	Grootte van opzet en startfinanciering	107
5.2.2.2	Kerkelijk of wereldlijk patrimonium?	110
5.2.3	De Tafel van de Heilige Geest	113
5.2.3.1	Kerkelijk of wereldlijk patrimonium?	115
5.2.4	Samenvatting en conclusies oprichting Sint-Catharinagasthuis en de Tafel van de Heilige Geest	116
5.2.5	Armmeeesters en provisorsen van het gasthuis en de Tafel	117
5.2.6	De gasthuismeester	117
5.2.7	De geesthuismeester	118
5.2.8	Het armmeesterschap, een onbezoldigde functie met status	119
5.2.9	De provisorsen	120
5.2.10	Operationele organisaties	120
5.2.11	Hoofdpijnen operationele activiteiten	122
5.2.12	Inkomsten en bestedingen	123
5.2.13	Instructies van de stadsraad voor de armmeesters	124
5.2.14	De armeninstelling in het rechtsverkeer	124
5.2.14.1	Conclusies rechtsverkeer	130
5.2.15	Positionering Graafse armenfondsen in de ontwikkeling van de institutionele armenzorg in de Nederlanden	130

5.3	De aankomstitels in het archief van de Graafse armeninstellingen	131
5.3.1	Inleiding	131
5.3.2	Ordening	131
5.3.3	Functie van de aankomstitels	133
5.3.4	Vermogensrechtelijke terminologie in de aankomstitels	136
5.3.5	Samenvatting inhoud aankomstitels	136
5.3.6	Representativiteit van de aankomstitels	137
5.3.6.1	Toets I	138
5.3.6.1.1	Geldrenten gasthuis	139
5.3.6.1.2	Geldrenten geesthuis	140
5.3.6.1.3	Roggerenten	142
5.3.6.2	Toets Ia	142
5.3.6.3	Toets II	144
5.3.6.4	Conclusie toetsing representativiteit aankomstitels	145
5.4	De vermogensvorming van de Graafse armeninstellingen	147
5.4.1	Inleiding	147
5.4.2	Chronologie van de vermogensvorming	148
5.4.3	De ontwikkeling van de samenstelling van de vermogens	152
5.4.4	Monetaire contractie in de veertiende en vijftiende eeuw	156
5.4.5	Enkele conclusies naar aanleiding van de gepresenteerde data over vermogensvorming	158
5.4.6	De vermogensmarkt in Grave en het Land van Cuijk, een inleidende hypothese op overdracht van renten	159
5.4.7	Vermogenstransacties	163
5.4.8	Renten	163
5.4.9	De renten in de aankomstitels van de Graafse armeninstellingen	164
5.4.10	Geldrenten	165
5.4.11	Renten in natura (roggerenten)	171
5.4.12	Conclusies geld- en roggerenten	175
5.4.13	Overig onroerend goed	175
5.4.13.1	Tiendrechten	176
5.4.13.2	Lichamelijk onroerend goed	179
5.4.14	Cijfermatige samenvattingen vermogenscomponenten Graafse armenfondsen 1291-1600	180
5.4.15	Herkomst van de aankomstitels	182
5.4.15.1	Verschuivingen zwaartepunt financiering	187
5.4.15.2	Conclusies herkomst middelen	190
5.5	Samenvatting fondsvorming Graafse armeninstellingen	191
6	MONETAIRE PROBLEMATIEK EN GELDRENTEN VAN DE GRAAFSE ARMENINSTELLINGEN	
6.1	Inleiding	197
6.2	Beschouwingen over de nominale waarde van geldrenten	198
6.3	Relatie transactiemunt en armmeesters?	199
6.4	De monetaire problematiek in Brabant en de weerslag daarvan in de cijsovereenkomsten van de Graafse armeninstellingen	200

6.5	Ordering Graafse rekenmunten per monetaire periode	201
6.6	Synchronisatie rekenmunten Grave en oorkondeboeken van Brabant	201
6.6.0	Voorspel tot circa 1253/1257, Keulse penningen	202
	6.6.0.1 Conclusies tot circa 1253/1257	205
6.6.1	Periode I, circa 1253/1257 tot circa 1301, penningen leuvens	205
	6.6.1.1 De ontwikkeling van payment	206
	6.6.1.2 Pagement, de eerste waardefixatie van payment?	209
	6.6.1.3 Het pond 'outs'	210
	6.6.1.4 Grotere munten	212
	6.6.1.5 De sterling en de Brabantse navolging	214
	6.6.1.6 De groot en de Brabantse navolging	215
	6.6.1.7 De monetaire omgeving van de Graafse armmeesters	216
	6.6.1.8 Conclusies circa 1253/1257-circa 1301	217
6.6.2	Periode II, circa 1301-1311/1312, courante penningen met en zonder waardereferentie	217
	6.6.2.1 De monetaire omgeving van de Graafse armmeesters	218
	6.6.2.2 De frasering van de waardereferentie, de <i>ablativus absolutus</i>	219
	6.6.2.3 Conclusies circa 1301-1311/1312	220
6.6.3	Periode III, 1311/1312-1340, kleine penningen met waarde aanduidingen ..	222
	6.6.3.1 De monetaire omgeving van de Graafse armmeesters	224
	6.6.3.2 Conclusies 1311/1312-1340	226
6.6.4	Periode IV, 1340-1358, kleine penningen 'ghenghe ende gheve'	227
	6.6.4.1 De monetaire omgeving van de Graafse armmeesters	228
	6.6.4.2 Het gebruik van het begrip 'oudgeld'	233
	6.6.4.3 Conclusies 1340-1358	234
6.6.5	Periode V, 1358-1403, penningen 'ghenghe ende gheve', payment en oudgeld, gouden munten en Vlaamse invloed	235
	6.6.5.1 Muntaanpassingen en koersfixaties bij drievoudige verzwakkingen ..	239
	6.6.5.2 De monetaire omgeving van de Graafse armmeesters	240
	6.6.5.3 Conclusies 1358-1403	242
	6.6.5.4 Monetaire contractie	243
6.6.6	Periode VI, 1403-1440, payment, goud en Vlaamse invloed	245
	6.6.6.1 De monetaire omgeving van de Graafse armmeesters	247
	6.6.6.2 Conclusies 1403-1440	249
6.6.7	Periode VII, 1440-1500, rijnsse guldens	249
	6.6.7.1 De rijnsse gulden	252
	6.6.7.2 De monetaire omgeving van de Graafse armmeesters	253
	6.6.7.3 Conclusies 1440-1500	254
6.6.8	Periode VIII, > 1500, rijnsse guldens en philippusguldens	254
	6.6.8.1 De monetaire omgeving van de Graafse armmeesters	257
	6.6.8.2 Conclusies 1500-1600	258
6.7	Invloed van de monetaire problematiek op de waarde van het rente- vermogen in payment van de Graafse armeninstellingen	259
	6.7.1 Conclusies	267
6.8	Waardebeshouwingen rentevermogen in oudgeld	267
	6.8.1 De absorptie van oud oudgeld door nieuw oudgeld	268
	6.8.2 Conclusies waardebeshouwingen oudgeld en afsluitende opmerkingen ..	270
6.9	Samenvatting hoofdstuk 6	272

7 DE KWETSBAARHEID VAN HET VERMOGEN VAN DE GRAAFSE ARMENINSTELLINGEN IN DE VIJFTIENDE EN ZESTIENDE EEUW	
7.1 Inleiding	277
7.2 Waardesystematiek; de monetaire praktijk in Graafse rekeningen	278
7.3 Een inleidend onderzoek naar oudgeld en payment in Gelderse rekeningen van de veertiende eeuw	281
7.4 De meeuw, het Gelderse grote payment van de vijftiende eeuw	286
7.5 Het zware pond payment in de rekeningen van Grave	287
7.6 De rekeningmunten in Grave tijdens de Gelderse periode en daarna tot 1521	288
7.6.1 Samenvatting	292
7.7 Uitwerking van de monetaire problematiek op het inkomen van de Graafse armeninstellingen	292
7.7.1 Boekingsmethodiek in de Graafse rekeningen	293
7.8 De kwetsbaarheid van het vermogen van de armeninstellingen	297
7.8.1 Het gasthuis	299
7.8.1.1 Conclusie	303
7.8.2 Het geesthuis	304
7.8.2.1 Conclusie	307
7.8.3 Conclusie kwetsbaarheid samengevoegde vermogens	307
7.9 Het functioneren van de armmeesters	308
7.10 Samenvatting hoofdstuk 7	316
Samenvatting	319
Summary	333
Aangehaalde bronnen en literatuur	347
Index van plaatsnamen	368
Index van persoonsnamen	371
Verantwoording omslag	376
Verantwoording afbeeldingen	377
Over de auteur	378